Kurdistan Nêt

ئەبوبەکر عەلی
١٩٩٤-١٩٦٣

حەمەسەعید حەسەن

"شاعیر کە پێویست بوو بە خوێنی خۆی شیعر دەنووسێ، بە ڕاست هیچ شیعرێکی ئەبوبەکر عەلی لە مەرگی جوانترە!"

یەکی ئەیلوولی ١٩٩٤

١٩٨٩ دوو برای ئەبوبەکر، لەبەر ئەوەی سەر بە (ی. ن. ک) دەبن، لە زیندانی ئەبوغرێب لە سێدارە دەدرێن. هەر لەسەر یەکێتی هەموو ئەندامانی خێزانەکەیان، تەنانەت براژنەکانیشی بۆ باشووری عیراق دوور دەخرێنەوە. پێش ڕاپەڕین دوو جار دەگیرێ. هەڵسووراوێکی چالاکی یەکێتیی بێکاران دەبێ. ١٩٩٣ کۆمەڵەشیعرێکی ٣٤ لاپەڕەیی (ئەو شەوانەی لە پرچەکانت ڕەشترن) بڵاو دەکاتەوە. تا سەرهەڵدانی کێشەی خانووە بێ تاپۆکانی حامیەی سلێمانی، هەر لە (ی. ن. ک)ەوە نزیک دەبێ.
لە یەکی ئایاری ١٩٩٤دا حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عیراق لە یاریگای سلێمانی کۆبوونەوەیەک ساز دەکا، تێیدا ئەبوبەکر لەبری دانیشتووانی گەڕەکی حامیە دەپەیڤێ و بە دەسەڵاتدارانی شار دەڵێ: "ئێوە نەک هەر ژیانێکی گولینی وەک ژیانی خۆتانمان بۆ دابین ناکەن، ئەوەتا لێمان ناگەڕێن ژیانێکی قوڕینیش بەسەر ببەین." ١٦ی ٨ی ١٩٩٤ ئاسایشی سلێمانی دەیگرێ و شەش ڕۆژ زیندانی دەبێ. کەسێکی دەرەوەی دەسگای ئاسایش بە تایبەتی دێ و بە شێوەیەکی سەخت ئەشکەنجەی دەدا. لە یەکی ئەیلوولی ١٩٩٤دا لە شەقامی بێساری کە دەکەوێتە نێوانی باخی گشتی و یانەی فەرمانبەرانەوە، تیرۆر دەکرێ. ساڵێ بەسەر مەرگیدا تێناپەڕێ، دایکیشی سوێی دەبێتەوە.
لە ٩ی حوزەیرانی ١٩٦٣دا هاتوچۆکردن قەدەغە کرا، لە درزی دەرگاکەوە چاوم لێ بوو، سەربازێ دیلێکی پێ بوو، پێی گوت: "هەڵێ! کە ڕایکرد گوللەیەکی بە دەفەی شانییەوە نا. ئەو سەربازە لە حامیەی سلێمانییەوە هاتبوو. هەر ئەو ڕۆژە سەربازانی هەمان سەربازگا، دەیان دیلیان لە دۆڵێکدا کوشت و هەر لەوێشدا تەرمەکانیان شاردنەوە. ئەو شوێنە دواتر بە دۆڵی مەرگ ناوبانگی دەرکرد." چیرۆکی (چاڵی جەرگی پیرێژن)ی حسێن عارف، باس لەو ڕووداوانەی هاوینی ساڵی ٦٣ی سلێمانی دەکا.
لەو حامیەیەدا کە خەڵکی ڕاپەڕیووی سلێمانی بەهاری ١٩٩١ داریان بەسەر بەردییەوە نەهێشتبوو، خەڵکێکی لێقەوماو، خانووچکەی پەڕپووتیان بە وشکەکەڵەک، لەوح، تەنکە و قوڕ پێکەوە نابوو. پارێزگاری سلێمانی بێ ئەوەی هیچ ڕێگاچارەیە بۆ ئەو خەڵکە هەژارە دیاری بکا، لە ٢٠ی ٨ی ١٩٩٤دا بە نووسراوێ ئەو دوو سەد ماڵە ئاگادار دەکا کە: "لە یەکی ئەیلوولدا، ئەو خانووانە تەخت دەکرێن، بۆیە چی زووترە دەبێ چۆڵ بکرێن."
لە یەکی ئەیلوولدا خەڵکی خانووەکانی حامیە بە مەبەستی دۆزینەوەی چارەسەرێ بۆ کێشەکەیان، بە ڕێپێوانێکی هێمن دەگەنە بەردەمی باڵەخانەی پارێزگا. پاسەوانەکانی پارێزگار دەیانەوێ بەتۆپزی ئەبوبەکر بەو بیانووەی نوێنەری گەڕەکە، بۆ وتووێژ ببەنە ژوورەوە. ئەو چونکە پێشتر دەسگای ئاسایش هەڕەشەی کوشتنی لێ کردبوو، دەزانێ نیازیان خراپە، خۆی بە دەستەوە نادا و دەیەوێ دوور بکەوێتەوە. پاسەوانان دوای دەکەون،

تەقەی لێ دەکەن، سەرەتا بریندار و دواتر دەیکوژن. بۆ شەوێ سالار عەزیزی پارێزگار لە تەلەفیزیۆنی یەکێتییەوە دەڵێ: "گەڕەکی حامیە سەرەڕای ڕێز لە یاسا نەگرتن، شوێنی بەدڕەوشتی و کانگای فەسادیشە."

ڕێی تێ دەچێ سالار عەزیز لە داڕشتن و جێبەجێکردنی پلانی تیرۆرکردنی ئەبوبەکردا بەشدار بووبێ، ئەگەرنا تاوانباری سزا دەدا، یان دوای ئەو ڕیسواییە وازی لە پارێزگاری دەهێنا. بە عەقڵی کێدا دەچێ، بە ڕۆژی نیوەڕۆ و بە بەر چاوی خەڵکەوە، لە بەردەمی باڵەخانەی پارێزگادا، بێ فەرمانی پارێزگار خۆی، پاسەوانانی پارێزگار کەسایەتییەکی ناسراو تیرۆر بکەن!

بەعس کە شۆڕشگێڕێکی لە سێدارە دەدا، بەڵێننامەی بە کەسوکارەکەی ئیمزا دەکرد، کە بە هێمنی بینێژن، ئەوجا تەرمەکەی دەدایەوە. (ی. ن. ک)یش بە هەمان مەرج تەرمی ئەبوبەکری دایەوە. تەرمەکەی تەنیا جێی دوو گوللەی پێوە بوو، یەکێکیان بە پشتییەوە و ئەوی تریان بە ناو دەمییەوە. ئەم ڕقە ئەستوورەی دەسەڵاتداران لە ئەبوبەکر، لەبەر ئەوە بوو، داکۆکی لە چەوساوەکان دەکرد و لە پێناوی بەدیهێنانی داخوازییەکانیاندا، بە گژ چەوسێنەراندا دەچووەوە.

ئەمە عەشقە و
ئەمە بەری ڕووبارێک بە لەپ گرتنە و
هەر بە منداڵی ڕۆچۆتە دەمارمەوە.
(هۆنراوەی ترێی تاڵ)
خۆم گۆڕی خۆم هەڵئەکەنم
لانکەیەکم دەیان ساڵە
چەقۆ و خەنجەر ڕائەژەنم. ل٣

ئیفلاتوون بۆیە شاعیرانی لە کۆمارەکەی وەدەرنا، چونکە ڕەخنەیان لە خوداوەند و قارەمانە ساختەکان دەگرت. ئەبوبەکریش چونکە "نە بە تەوێڵی هۆنراوە کەوشی میری دەسڕی" و نە بە نسکۆی سوڵتانی دەگوت سەرکەوتن و نە دۆزەخی نیشتمانی وەک بەهەشت نیشان دەدا، بۆیە زمانیان بڕی. بکوژە ڕاستەقینەکانی ئەبوبەکر کەی ئارەزوویان لێ بێ، دەتوانن تەلارێکی بڵند، یان ژنێکی نوێ بکڕن، بەڵام ئاخۆ دەتوانن هەر بەو ئاسانییە پەڵەی نێوچاوانیشیان بسڕن! سادات کە لە بەردەم ڕووناکبیرانی میسردا شکستی خوارد، هەموویانی فڕێدایە زیندانەوە، یەکێتیش کە ئەبوبەکری پێ کەوی نەکرا، تیرۆری کرد. هەمان گوللە هاوزەمان زمانی ئەبوبەکری لە گۆ خست و تیرۆریستانیشی ڕیسوا کرد.

خوێن و پارە

هێشتا دەسەڵاتدارانی سلێمانی ئەو تاوانبارەیان دەستنیشان نەکردووە، کە ئەبوبەکری کوشت، بەڵام بۆ داپۆشینی تاوانەکەیان، سالار عەزیز پەنجا هەزار و عومەری سەید عەلی، بەرپرسی مەڵبەندی ڕێکخستنی سلێمانیی (ی. ن. ک)، دە هەزار دیناری بە دایکی شاعیری شەهید دابوو. خوشکی ئەبوبەکر لەو وتووێژەدا کە ئاشنا کەمال لەسەر خواستی نووسەری ئەم باسە لە تەکیدا کردوویەتی، دەڵێ: "بەکری برام لە دەفتەری بیرەوەرییەکانیدا باسی ئەوەی کردووە، کە (ی. ن. ک.) نیازی هەیە تیرۆری بکا.... ئێمە لەبری خوێنی براکەم پارەمان ناوێ، دەمانەوێ خوێنی بەفیڕۆ نەڕوا، تاوانبار بدۆزرێتەوە و بە سزای خۆی بگا."

ماوەیەک (ی. ن. ک.) بۆ چاوبەست مێردمنداڵێکیان ــ کە (گۆران)ی ناو بوو ــ بە گیر هێنابوو، گوایە ئەو ئەبوبەکری کوشتووە، دواتر گۆرانیان ئازاد کرد و شێرکۆی برای

ئەبوبەکریان بەو بیانووەی نیازی وایە تۆڵەی براکەی بکاتەوە، گرت. وەک خوشکی ئەبوبەکر دەڵێ، قوبادی جەلیزادە فریای کەوت، دەنا ئەویشیان تەمێ دەکرد.

"دڵنیاین گوڵلەبارانکردنی ئەبوبەکر عەلی لە لایەن چەکدارەکانی پارێزگاری سلێمانییەوە، دواتاوان نابێت، شەهیدکردنی ئەبوبەکری ئاشتیخواز، خۆشەویست و جێی متمانەی ماڵە ئاوارەکانی حامیە، کارەساتێکی گەورەیە و هیچ پاساودانێک قەبوڵ ناکات و پەڵەیەکی ڕەشی لە سڕینەوە نەهاتووە بە تەختی تەوێڵی پارێزگار و حکوومەتی هەرێمەوە و بە ڕەسمی دەستپێکردنەوەی قەتڵوعامی ئەدیب و هونەرمەندانی کوردستانە و هەڵگەڕانەوەیە لە ڕاپەڕینی شکۆمەندی ئاداری ١٩٩١ و گەڕانەوەیە بەرەو فاشییەت و لە نوێ بە کۆیلەکردنەوەی جەماوەرە، بە گشتی."

لەسەر ئەم ڕستانە کە لە بانگەوازی ١٤ی ئەیلوولی ١٩٩٤ی نووسەران و هونەرمەندانی سلێمانیدا هاتبوون، پارێزگاری سلێمانی بە مەبەستی پەشیمانکردنەوەیان، بەشێ لە ئیمزاکەرانی بانگەوازەکە بانگ دەکا و چەکی هەڕەشە دەخاتە کار، بەڵام کەسیان لە ئیمزای خۆیان پاشگەز نابنەوە و تەنانەت پێشی دەڵێن: "بەعس هەڵسوکەتی لەگەڵ ڕۆشنبیراندا چۆن بوو، هیچ نەبێ ئێوەش وا ڕەوتارمان لەتەکدا بکەن."

کوشتنی ئەبوبەکر بە جۆرێ لە سوید دەنگی دایەوە، هەندێ کەسی سەر بە (ی. ن. ک.) پەنایان بردە بەر هەڕەشەکردن، لە: ئینگرید کارلکڤیست و ئولا ڕیشاردسۆن، ئەو دوو ڕۆژنامەنووسەی لە ٢٤ی شوباتی ١٩٩٥دا لە ڕۆژنامەی (iDAG)دا ناو و وێنەی ئەو سویدییانەیان ئاشکرا کرد، کە لە کوردستان شاعیریش تیرۆر دەکەن. سالار عەزیز و عومەری سەیدعەلی ـ کە هەردووکیان هاووڵاتی سویدین ـ لە ڕۆژنامەی (iDAG)دا، وەک مرۆڤکوژ، ناویان هێنرابوو.

نزیکەی ٢٢ مانگ بەسەر تیرۆرکردنی ئەبوبەکردا تێپەڕی بوو، لە٢١ی ٦ی ١٩٩٦دا سالار عەزیز لە ڕادیۆیەکی کوردیی ستۆکهۆڵمەوە گوتی: "ئەبوبەکر بێ تاوان بوو، ترسا، ڕایکرد، تەقەی لێ کرا و کوژرا، هێشتا قەزیەکەی لای حاکمە." ئەوی ئەبوبەکری کوشتبوو، خۆی نکووڵی لێ نەدەکرد، فەرماندەی پاسەوانانی پارێزگار بوو، لە شەڕی نێوان یەکێتی و پارتیدا، کوژرایەوە.

دەربڕینی نوێ

شیعری نوێ وێنەی خۆرئاوابوون، خەرمانەی مانگ، درەوشانەوەی ئەستێرە، هەڵچوونی دەریا، هاژەی ڕووبار، جریوەی چۆلەکە، باڵای چنار، سەوزایی دارستان و بۆن و بەرامەی گوڵ ناکێشێ، بە کامێرای نهێنیی وشە وێنەی خەون و خولیا، هەست و نەست، خەم و شادی، هیوا و بێئومێدی، دڵەڕاوکێ و ئارامی و ئەوین و قین دەگرێ. شیعری نوێ بە ناخدا ڕۆ دەچێ، حاڵەتە ئاڵۆزەکان بەرجەستە دەکا، تژییە لە شتی سەیر و نهێنی و ناکۆک. هیچ هونەرێ هێندەی شیعر ناخی ئینسان ناخاتە ڕوو. شیعر ئەگەرچی هاواری ناخی شاعیرە، کەچی لە ناخی کەسانی تریشدا دەنگ دەداتەوە. شیعر سەبارەت بە شتێک نادوێ، شتەکە دێنێتە قسە.

تازەگەری لە شیعردا لە بۆشاییدا ڕوو نادا، بەشێکە لە هۆشیاری کۆمەڵایەتی و پێوەندییەکی پتەوی بەو قۆناغە مێژووییەوە هەیە، کە هەر کۆمەڵگایەکی پێدا تێدەپەڕێ. شیعری نوێ لە دەسەڵات یاخی دەبێ، شیعر تەنیا بە شێوازی کۆن و باو دەتوانێ لە ڕاژەی دەسەڵاتدا بێ. دەسەڵاتدار لە شیعری سوریالی تێناگا، بۆیە دژی دەوەستێ. کەس شیعری سوریالی بۆ دیکتاتۆر نالێ. "ڕیتمی شیعری ستوونی، ڕیتمی گیانی خێڵە، بۆیە نوێخوازترین شاعیریش

که بیەوێ بە باڵای سوڵتانێکدا هەڵبڵێ، دەگەڕێتەوە سەر هەمان ڕیتم. سەییاب کە ناساغ بوو، بە شیعرێکی ستوونی ستایشی (قاسم)ی کرد، تا بۆ چارەسەر بۆ دەرەوەی عیراقی بنێرێ." ئەم ڕێسایە شێرکۆ بێکەس ناگرێتەوە، ئەو گوڵی پەخشانەشیعریش لە یەخەی دەسەڵاتداران دەدا.
ئەدونیس دەڵێ: "زمانی ئاسایی زمانی ڕوونکردنەوەیە، وەلێ زمانی شیعر زمانی ئاماژەیە. شیعر ئەو شتانە دەڵێ کە بە زمانی ئاسایی ناگوترێن."
بۆچی نەگریم، سەد کەڕەتم دڵ دەشکێنی!
بۆ مەی نەڕژێ، شیشە لە سەد لاوە شکاوە!
نالی بە ڕاشکاوی نەیگوتووە، تەنیا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە فرمێسکی ئاڵی لە مەی و دڵی ناسکی لە شووشە دەچێ. ئەرکی ڕەخنەگرە بایەخ بەوە بدا، کە فلان شاعیر کام بەردەی ناوەتە سەر دیواری کەلەپوور و چی تازەی گوتووە؟
بە شەو چەمی گەوهەربەندی پشتێنت
لێم ئەبێتە ئاوێنەی بالانوێنت.
(هۆنراوەی مۆسکۆی جوان)
لای گۆران چەم پشتێنی شارێکە، کەچی لای ئەبوبەکر چەم پشتێنی کچێکە:
دیجلەم ئەکردە پشتێنت.
(هۆنراوەی ترێی تاڵ)
لای لەتیف هەڵمەت پرچی کچ: ڕەشماڵە، لای ئەبوبەکر گۆڕە:
وەرە ئەمشەو لە پرچەکانتا بمنێژە. ل١
سەرنجی ئەم دەربڕینە نوێیانە بدەن، کە ئەبوبەکر دایهێناون:
سارد وەک ئەو گڕەی
شەو لە چراکەی موشیردا ئەنوست،
زەرد وەک دڵی پیر. ل١٧
کورت وەک دارەکەی مێجەرسۆن. ل٤
ئەو پرچانەی لە جۆگەلە درێژتر بوون. ل١
پرچەکانت دوو چرای قوڕگ هەڵکەنراون. ل٢
وەک تووڵەڕێی قەدپاڵێکی گوێزە تەنیام. ل٣٠
هۆ ئەو کچەی لاسارتری لە ڕەشەبا.
هۆ شارنشینی چاو: گەلا. ل٧
خۆشەویستیتان سەگێکە پێم ئەوەڕێ. ل١١
ئەم بازانە پۆلێ ئاگری باڵدارن،
مەلۆی فڕیوی جووتیارن. ل١٣
ڕووبارێک بووی پەلت گرتم. (ترێی تاڵ)
ئەم شیعرانە گونکی ژێر تیرۆکەکەی تۆن. (هۆنراوەی دایە...دایە)

زمانی شیعر

زمانی شیعر لە زمانی ڕۆژانە جیاوازە، بەڵام ئایا کرۆکی شیعر: زمانی شیعرە؟ ئایا دەقی شیعری بە پلەی یەکەم جەستەیەکە لە زمان؟ ئایا ئەو زمانە سادەیەی ئەبوبەکر پێی دەنووسێ، لە زمانێکی ئاڵۆزی داتاشراو شاعیرانەتر نییە؟ ئایا جوزێف برۆدسکی گوتەنی: "شیعر زمانە لە بالاترین توانایدا؟" ئایا زمان ئامانجە؟ "شەکسپیر بەسەر زماندا زاڵ و

شارەزای نهێنییەکانی بوو، بەڵام ئەوەی ئەوی بە نەمریی هێشتۆتەوە، لە زمان قووڵترە، ئەوەیە کە ئینسانی ناسیوە."

تۆ خوێنی سەوزی ئەو دارستان و لێڕەوارانەی
ئاسمان کاسکێتە هەورینەکەی خۆی تیا نەتەکاندوون. ل١٦

داهێنان بە گوتنی شتی جیاوازەوە بەندە، نەک بە توانەوە لە کەلەپووردا . تەقاندنەوەی زمان: نە فەرامۆشکردنی ڕێزمانە، نە شێواندنی ڕێنووسە، نە بەکارهێنانی وشەی بێگانەیە، نە تەمومژی ساختە، بەڵکو گەشەدانە بە زمانە دێرینەکە، بۆ ئەوەی بکاریٚ دیاردە نوێیەکان بەسەر بکاتەوە، ئاخر زمانیش دەبێ لە گەشەسەندندا بێ، ئەگەرنا توانای پرسیاری نوێی نابێ.

وەک ئەو هەورانەی
هەرگیز بیابان مەمکی نەمژیون،
گریای پڕ چاوی ئەو جۆگەلانەی
لە شوێنپێکانی (نالی)دا تەقین،
هێندە گریاوی هاکا پاییزێ
چاوەکانیشت وەک گەڵا وەرین. ل١٩

ڕاستە شاعیر دەبێ بوێرانە مامەڵە لەگەڵ زماندا بکا، ڕچە بشکێنێ و سڵ لە تابوبەزاندن نەکاتەوە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە، کە "شیعری باڵا وەک پارچە ئێسکێ فڕێ بداتە بەردەمی سەگی پەخشان." شاعیری بوێر شوفێر نییە تا نزار قەبانی گوتەنی "لە بەردەم گڵۆپی سووری سەروادا بوەستێ." خۆبەستنەوەیش بە کێشێکی دێرینەوە، هەر لاساییکردنەوە و گیرخواردنە لە بازنەیەکدا، کە پێشتر سنوورەکەی دیاریکراوە.

ئەم دڵە باڵندەیەکە، شەوانە دێ
پەڕ و باڵی لە دەرگاکەتان هەڵدەسوێ. ل٣١

دەشێ بە لای (کەمال محەمەد)وە ئەمە باڵابەرزترین شیعری ئەبوبەکر بێ، دەنا نەیدەکرد بە گۆرانی، یان بە لای (عەدنان کەریم)وە تەنیا ئەو دێڕانەی لاوکی هەڵەبجە* شیعر بن، کە بە گۆرانی گوتوونی، بەڵام شیعری نوێ ئەگەرچی کێش پشتگوێ ناخا، وەلێ بە تەرازووی گۆرانی ناکێشرێ. شیعری نوێ پشت بە کێشێکی حازربەدەست نابەستێ و ڕیتمی نوێ لە وشەکاندا دەدۆزێتەوە.

خۆت لە دووبارەکرنەوەی وشەی هاوواتا بپارێزە!
وشەی ئاسایی بە کار بهێنە، نەک ئاڵۆز!
بە دڵنیاییەوە مەدوێ!

ئەوانە ئامۆژگارییەکانی (بۆرخیس)ن، ئاخۆ شیاوی ئەوە نین شاعیر لەبەر چاویان بگرێ؟ بە لای (برۆکس)ەوە شیعر بەرجەستەکردنی بیرۆکەیەکی پێشوەختی شاعیر نییە، شیعر شتێک بە خوێنەر ناگەیەنی، خۆی بە خوێنەر دەگەیەنێ. کەمن ئەو فەیلەسووفانەی کە شیعری جوانیان نووسیوە، چونکە زمانی فەلسەفە، زمانی شیعر نییە. شیعر هاوزەمان وێنەکێشان و مۆسیقالێدان و سەمایە بە وشە. سەرنجی هەر دێڕەشیعرێکی جوان بدەی، هاوزەمان وێنەیەک و ڕستەیەکی مۆسیقاییە و وشەکانی سەرقاڵی سەمایەکی ئەفسووناوین.

دەمامک و ئاوێنە

"بۆچی لەو شیعرانە ناڵێی کە تێیان بگەم؟" ئەبو تەمام لە وەڵامدا دەپرسێ: "بۆچی لەو شیعرانە تێناگەی کە دەیانڵێم؟" ئایا شیعر بۆ ئەوەیە تێی بگەین، یان بۆ ئەوەیە چێژی لێ

وه‌ربگرین؟ ئایا ئه‌و شیعره‌ی لێی تێنه‌گه‌ین، چێژی لێ وه‌رده‌گرین؟ ئه‌وه‌ی له‌ودیو دیواره‌وه‌یه دیار نییه، ئه‌وه‌ی له‌ودیو شووشه‌وه‌یه دیاره، شیعر ده‌شێ شووشه بێ، یان دیوار. شیعری ئه‌بوبه‌کر ئاوێنه‌یه‌کی ڕوونه، شاعیری به زیندوویی تێدا ده‌بینرێ، ئاخر شیعر و شاعیر دوو شتی جیاواز نین، هه‌ر یه‌ک شتن، شیعر: شاعیره له شێوه‌ی وشه‌دا. شیعر پێناسه‌یه‌کی نه‌گۆڕی نییه، پێناسه‌ی شیعریش وه‌ک شیعر خۆی، هه‌میشه له گۆڕاندایه.

بێخود ده‌ڵێ:

ئه‌ی فیدای ڕه‌حم و وه‌فاتان بم مه‌گه‌ر من یوسفم
ئه‌م برای خۆتانه وا ئاواره و ونکردووه.

هه‌روه‌ها ده‌ڵێ:

بۆچی نه‌ڕژێ سه‌یلی سروشکم وه‌کوو باران
بۆچی وه‌کوو یه‌عقووب نه‌بمه شوهره‌یی شاران
له‌و یوسفه پرسیومه له بێگانه و یاران
هه‌رگیز نییه سۆراخی له هیچ لاوه دڵی من.

(ئه‌مه‌ل ده‌نقه‌ل)ده‌ڵێ:

من یوسفی خۆشه‌ویستی زلێخام
که هاتم بۆ کۆشکی ئازیز
ته‌نیا هه‌ر مانگم شک ده‌برد.

ئه‌بوبه‌کریش ده‌ڵێ:

کام زلێخا
کام یاقووب و بیر و برا
له ته‌نیایی و گریانی یوسفیت ئه‌گا؟ ل٨

به ڕاست شیعر پێویستی به سیمبۆل، داستان و ئه‌فسانه هه‌یه؟ شاعیر پێویستی به‌وه هه‌یه له‌ودیو ده‌مامکی ئۆلیس، سیزیف، پرۆمیتیۆس و یوسفه‌وه خۆی بشارێته‌وه؟ هه‌ندێ جار شاعیر خۆی له‌ودیو ده‌مامکێکه‌وه که که‌سایه‌تییه‌کی مێژووییه حه‌شار ده‌دا و ڕه‌خنه له که‌موکووڕییه‌کانی سه‌رده‌م ده‌گرێ و باس له خولیا و خه‌م و ئه‌ندێشه‌کانی خۆی ده‌کا. گه‌لێ جار ده‌مامک هێنده ڕوونه، ڕووی شاعیر له‌ودیویه‌وه دیاره. له شیعری ده‌مامکدا شاعیر له پشته‌وه‌یه، (چیرۆکبێژ) به‌شداری ڕووداوه‌کان ده‌کا، کات: ڕابردووه، ڕاناو: که‌سی یه‌که‌می بگۆیه و سه‌رچاوه: مێژووه، به‌ڵام شیعری ئاوێنه، که لای ئه‌دونیس دواته‌نکیکه، وه‌ک شیعری ده‌مامک درێژ نییه، چره، شاعیر: له پێشه‌وه‌یه، چیرۆکبێژ: شایه‌ته، کات: ئێستایه، سه‌رچاوه: ڕووداوی ڕۆژانه‌ی تێکه‌ڵ به ئه‌فسانه‌یه و ڕاناو: که‌سی سێیه‌می بزره.

کوڕانی یاقووب، یوسفی برایان ده‌خه‌نه بیرێکه‌وه، کراسه‌که‌ی له خوێنی بزنێک هه‌ڵده‌کێشن، وه‌ک کۆیله ده‌یفرۆشن و لای باوکیان ده‌ڵێن گورگ خواردوویه‌تی. مه‌حموود ده‌رویش له‌سه‌ر زاری یوسفه‌وه ده‌ڵێ:

"گورگ له براکانم دلۆڤانتره، باوکه."

براکانی یوسف له برا دێرینه‌کانی ئه‌بوبوکر دلۆڤانتر بوون، ئه‌مان هه‌ر به زیندانیکردن و ئه‌شکه‌نجه‌دان له براکه‌ی جارانیان خۆش نابن، له خوێنی خۆیشیدا شه‌لاڵی ده‌که‌ن. (ئه‌مه‌ل ده‌نقه‌ل) ده‌ڵێ:

خه‌و به دنیای خۆشتره‌وه مه‌بینن
که میرێ ده‌مرێ میرێکی
دیکه جێگه‌ی ده‌گرێته‌وه.

Kurdistan Nêt

کۆمەڵگایەک نییە، بێ زەبروزەنگ بێ، بە ئاسۆی داهاتوویشەوە، تروسکەی کۆمەڵگای بێ توندوتیژی بەدی ناکرێ. مێژووی ئینسان، مێژووی سەرکوتکردنێتی. بەعس دوو جار ئەبوبەکر دەگرێ، بەڵام نایکوژێ، یەکێتی یەک جار دەیگرێ و کە بەرەڵای دەکا، تەنیا نۆ ڕۆژی تر لێی دەگەڕێ "شنەی ئازادی هەڵبمژێ"، لە ڕۆژی دەیەمدا دەیکوژێ.

قین و ئەوین

حەمەفەریق حەسەن دەڵێ: "ڕەنگە کەم شاعیر هەبێ هێندەی ئەبوبەکر بەرانبەر بە ڕەگەزی مێ تووڕە بێ، تا ئەو ڕادەیەی ـ پێیان ـ دەڵێ:
هەر یەکەتان تاوانێکی تری حەوان.
بەڵام تووڕەبوونی لە بەکەمزانینی ڕەگەزی مێوە نییە، بە قەدەر ئەوەی بۆ بێدارکردنەوەی خۆیانە. ئەو هەڵچوونەی زیاتر لە خۆشەویستییەکی بەتینەوە سەرچاوە دەگرێ."
تۆش هەر وەکوو
کچانی تری شارەکەم
با نیت، شنەی
چەم نیت، زنەی
شەستەباران نیت، پڕووشەی
تەنیا درۆ و عەتر و بۆیە و بووکەشووشەی. ل٣٣
ئاخۆ ئەبوبەکر لە یەک ژن تووڕەیە، یان لە ژنان بە گشتی؟ ئایا ژن هەمیشە لەسەر هەقە؟ ئاخۆ چ ژنێکی دڵبەرد، هەوێنی بێزاریی ئەبوبەکر بووبێ؟ ئەگەر ژنێ بە سەختی بریندار نەکردبێ، ئەوێ کە ڕۆژێ لە ڕۆژان گوتبێتی:
لەو ڕەشەبایەش خۆش نابم
تەنیا شەوێ لە حەوشەتانا نوستبێ
بۆنی تەوێڵ و پەرچەم و هەناسەتی
بۆ کەسێکی کە بردبێ. ل ٦
چۆن دڵی دێنێ بنووسێ: "ئافرەتیش لەم وڵاتەدا پیاڵەیەکە، فەیلەسووفێک و گەمژەیەک بە یەک نرخ تیا ئەخۆنەوە." یان بڵێ: "نازانم چۆن ئەو دەستە بە دەستی گیڤارا بزانم، کە مەمکێکی تیایە نەک نارنجۆکێک!"
من ئەڕۆم و
تکایە پێی بڵێن ئیتر
بە دیدارم ناگاتەوە،
وەک چەم ئەڕۆم
چەمیش ئاوڕناداتەوە،
بێزارم ، بێزارم لێرە
لە دار، لە بەرد
بێزار لە شارەکەی لە خۆی،
لە ئاوێنە و تەوقە و شانە و
قژی نیگرۆی
لە دەست و پەنجەی دەستەمۆی. ل٢٢
ئەبوبەکر لە ژن بێزار نییە، لە ژنی ماڵی تووڕەیە و دەیەوێ لەڕێی ورووژاندنیەوە بۆ یاخیبوون، هانیبدا. مارکۆس دەڵێ: "تا گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە سایکۆلۆژیای تاکەکاندا ڕوو نەدا،

شۆڕش بەرپا نابێ." ئایینی شاعیری یاخیبوو، ورووژاندنە تا ڕادەی بریندارکردن: Provocation ئەو شاعیرەی بڕوای بەو ئایینە نەبێ، نەک هەر بەرەنگاری واقیع نابێتەوە و تابو ناشکێنێ، بەڵکو داکۆکیش لەو شتانە دەکا، کە دەسەڵاتداران بە پیرۆزی دەزانن.

شیعری پەپوولەئاسا

ڕاستگۆییەکی دەگمەن بە ئاسمانی شیعری ئەبوبەکرەوە دەدرەوشێتەوە. ئەو لە گڵی واقیع جۆرە گۆزەیە چێ دەکا، هەر دەڵێی گۆزەی شەرابی خەیام، یان گۆزەی سەرشانی کچی شیعری گۆرانە. دەزانێ خەیاڵ بڕبڕەی پشتی شیعرە نەک واقیع، هەر بۆیە بە جۆرێ واقیع لە خەیاڵی هونەریدا دەتوێنێتەوە، کە شیعرێکی دەبینی، هەست ناکەی لە دەرەوە دەیخوێنیتەوە، پێت وایە بەشێکی لە شیعرەکە و لە ناویدای. ئەبوبەکر بە شێوەیەکی نائاسایی و چاوەڕێنەکراو، جیهانێکی ئاسایی بەرجەستە دەکا. زێدەڕۆیی لە بایەخدان بە شێوازدا ناکا، گەر شتێکی پێ بێ شیاوی گوتن بێ، دەیڵێت. چی دەڵێت، بە لایەوە گرنگترە لەوەی، چۆنی دەڵێت. دۆستۆیەفسکی لەبەر ئەو شتانە نەمرە کە گوتوونی، نەک لەبەر ئەوەی چۆنی گوتوون.

ئەمشەو ئەنووم، شیعر ناڵێم
شیعر مۆمێکە پێنابێ
من شاعیری چرایەک نیم
لەگەڵ فوودا
پەنجەیان تێکهەڵکێشابێ،
من شاعیری وڵاتێ نیم
سەدان شەو پۆلیسەکانی
جڕت و تف و لیسەکانی
خوا و ئەستێرە و خۆشەویستی و
شیعرەکانمیان ڕاو نابێ. ل١١

لە سەردەمێکدا جەللاد مافی هاووڵاتیبوون لە شاعیر بسێنێتەوە، وەک جەعفەر نومێری لە فەیتووری و سەددام لە بەیاتیی سەندەوە. لە شوێنێکدا دەسەڵاتدار ئەوە دەستنیشان بکا، کێ مافی ژیانی هەیە و کێ نەء، ئەوێ نیشتمان نییە. نیشتمان شوێنێکە تێیدا بە چاوی ڕێزەوە سەرنجی ئینسان بدرێ. لە شوێن و سەردەمی وادا، بانگاشەکردن بۆ شیعری سپی و پەپوولەئاسا، سووکایەتیکردنە بە هۆشیاریی خوێنەر. شیعری بێلایەن مەگەر لە سەروەختی سەروەریی یەکسانیدا لە دایک ببێ. ئەوە چارەنووسی شاعیرە، چ لە باوەشی نیشتماندا بێ و چ دوور بێ لێی، هەر هەست بە نامۆیی بکا، بەڵام وەک کیرگارد بۆی چووە، دژوارترین جۆری نامۆیی لەخۆبێگانەبوونە، چونکە هەوێنی ئەوپەڕی بزربوون و تاریکترین نائومێدییە.

لە وڵاتە بچکۆلەکەی دڵی خۆشما پەناهەندەم. ل٣٣

ئەمشەو من و پەنجەرەکەم
دوو تەریکی
شارێکی پڕ لە تلیاک و
کەڵبە و قەڵەمی سۆزانین. ل١٠

ئەم سەدەیە
سەدەی دۆلار و قەحبەیە. ل٨

لە دوای جەمال عیرفانەوە ڕستەیە بە جێ نەماوە، بەڵام هێشتا ئەستێرەی ناوی هەر گەشە، هێشتا بە هەنیەی شێخەوە، خوێنی پەڵەیەکی ڕەشە. با بکوژانی ئەبوبەکر عەلیش خاترجەم

Kurdistan Nêt

بن، مێژوو ناویان وەک جەللادی شاعیر تۆمار دەکا، ئاخر مێژووی ڕاستەقینە، شاعیری یاخی، دەینووسێتەوە، نەک جەللاد.
١٩٩٩/١٢/٣

سەرچاوەکان:

(١) شاعیری لاو بەکر عەلی شەهید دەکرێ. پەیامنێری ڕزگاری، ڕۆژنامەی ڕزگاری ئۆرگانی پارتی کار هەولێر.
(٢) لە کوژرانی (ئەبوبەکر عەلی)دا گولان ژ: ٢٥ی ٦ی ١٠ی ١٩٩٤ هەولێر.
(٣) بەکر عەلی لەگەڵ میلی کاتژمێردا یەکتر ئەخۆن. ئازاد کەریم ژیلەمۆ ژ: ٦ کوڵن ١٩٩٩
(٤) مەراسیمی یەکی ئایاری ١٩٩٤ سەعید ئەحمەد و ئارام عەلی چ. زانکۆی سەلاحەدین، لە بڵاوکراوەکانی حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی عیراق ١٩٩٥ هەولێر.
(٥) iDAG, lordag 24 februari 1995, Malmo, Arg 6, Nr55.
(٦) الشاعر ادونیس ناقدا، د. ماجده حمود، المدی، عدد ١٨، دمشق ١٩٩٩
(٧) الادیب و صناعته، ت: جبرا ابراهیم جبرا، ط٢، بیروت ١٩٨٣
(٨) وجه نرسیس فی میاه الشعر، حاتم الصکر، فصول، المجلد السادس عشر، العدد الثانی، ص ٢٩، خریف ١٩٩٧، القاهره.
(٩) الثقافه و الامبریالیه، ادوارد سعید، ت: کمال ابودیب، دار الاداب ١٩٩٧ بیروت.
(١٠) ئەو شیعرانەی تەنیا ژمارەی لاپەڕەکانیان دیاریکراوە، لە کۆمەڵەشیعری: (ئەو شەوانەی لە پرچەکانت ڕەشترن)ەوە وەرگیراون.
(١١) دوو شیعری بڵاونەکراوەی ئەبوبەکر عەلی، گۆڤاری هەڵەبجە، ژ: ١ ل٤٢، هەولێر، ١٩٩٩
(١٢) شاعیری شەوە پاییزییەکان، حەمەفەریق حەسەن، گۆڤاری وان، ژ: ٩ و ١٠ ل٩٧، سوید، ١٩٩٤
(١٣) دیوانی بێخود، محەمەدی مەلا کەریم ل٦٧ و ٩٣ چ. نیکنام، تبریز.
(١٤) الاعمال الشعریه الکامله، امل دنقل، ص ٢٢٦، دار العوده، ١٩٩٥، بیروت.
(١٥) بعیدا داخل الغابه، فاضل العزاوی، ص ١٤٦، دار المدی، ١٩٩٧، دمشق.
(١٦) پێنج کورتیلە شانۆیی، ئەبوبەکر عەلی، ڕامان ژ ٢ ل٥٩، هەولێر ١١ی ئابی ١٩٩٦

* شیعرێکی درێژی ڕەفیق سابیرە.